

Macaristan’da Kuman Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalara Bir Bakış*

A Look at Studies on the History of the Cumans in Hungary

Baran BAŞAK¹

¹İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: B.B. 0000-0002-0980-0464

ÖZ

Macar bilim adamları Macar Bilimler Akademisi bünyesinde 1870 yılında kurulan Türkoloji Kürsüsünde Germen ve Slav kültür havzasına sıkışmış Macarlığın Doğudaki kökenlerini aramaya başladılar. XIX. yüzyılın ulus inşası sürecinde Doğulu kökenlerinin Türklerle olan ilişkisi araştırıldı ve Hunlardan itibaren Macar ovasına göç eden Asyalı kavimlerle yakından ilgilenildi. Bu göçlerin sonuncusu XIII. yüzyılda Moğollardan aldıkları yenilgiler sonrası Macar Krallığı’na göç eden Kumanlardı. Askeri hizmetleri karşılığı yerleştirildikleri topraklara dil ve kültürlerini getirerek Macaristan’da derin bir iz ve miras bıraktılar. Macaristan’daki tarih ve Türkoloji çalışmaları Macar Türkologların köken tartışmalarına dayanan Türk-Ugor Savaşı sonrası Kumanlara yöneldi. Gyárfás István’ın 1870-85 yılları arası dört cilt şeklinde hazırladığı “A jász-kunok története (Yas ve Kuman Tarihi)” adlı çalışması sonrası Kumanlar ve genel kaniya göre onlarla eşzamanlı olarak Macaristan’a gelen Macarca Jász denen İrani bir halk olan Alanlar/Yaslar, Macaristan’da kıymetli bir çalışma sahası oldu. Macarcadaki Türkçe kelime varlığının büyük bir kısmının Kumanca kökenli olması Németh Gyula ve Rásonyi Laszló’nun attığı temellerle Türkologların bu alanda çalışmaların günümüze kadar yoğun şekilde sürdürülmesine sebep oldu. Günümüzdeki tarih çalışmaları ise dil ve arkeoloji verileriyle Pálóczi Horváth András ve Vásáry István gibi isimlerin öncülüğünde Kumanların Moğol öncesi köken ve dilleri üzerine ya da Moğol sonrası Macaristan’daki varlıkları üzerine iki ana başlıkta toplanır. Bildirimizde Kumanlar hakkında Macar bilim adamlarının yaptıkları tarih çalışmaları ve geliştirdikleri görüşler üzerinde durulacak ve Türk tarihçiliğinin bakış açısıyla değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cuman, Kipchak, Kumanya, Kun, Hungary, Nagykunság, Kiskunság, Polovets, Peçenek, Besenyő, Jász, Úz

ABSTRACT

Hungarian scientists began to look for the Eastern origins of Hungarians, which had been stuck in the Germanic and Slavic cultural basin, through the department of Turcology, which was established in 1870 within the Hungarian

*Bu bildiri “Kumanların Macaristan’a Göçleri ve Yerleşmeleri” başlıklı yüksek lisans tez çalışmam çerçevesinde üretilmiştir.

Başvuru/Submitted: 15.05.2021 **Kabul/Accepted:** 27.08.2021

Sorumlu yazar/Corresponding author: Baran BAŞAK (Yüksek lisans öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: btbasak1@gmail.com

Atıf/Citation: Başak, B. (2022). Macaristan’da Kuman tarihi üzerine yapılan çalışmalara bir bakış. Korkmaz, F. (Ed.), 9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı içinde (s. 195-204). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.015>

Academy of Sciences. The eastern origin of Hungarians was investigated during the 19th-century nationalization process, with a close interest in the Turkic tribes who'd migrated to the Great Hungarian Plain. The last of these migrations involved the Cumans, who migrated to the Hungarian Kingdom after the 13th-century Mongolian invasion of Europe. They brought their language and culture to the lands where they settled in the Hungarian Kingdom. History and Turcology studies in Hungary turned to the Cumans after the origin debates in the Turco-Ugric War. Following Gyárfás István's study "A Jász-Kunok Története" [History of the Jász and Cumans], which he wrote in four volumes between 1870-1885, the topic of the Cumans became a valuable discipline of study in Hungary. The fact that most of the Turkic vocabulary in Hungarian is of Cuman origin has led to intensive studies by Hungarian Turcologists in this field, with the foundations having been laid by Németh Gyula and Rásonyi László. Current studies are written under two headings: the pre-Mongol origins and languages of the Cumans, and the Cuman history in Hungary after the Mongol invasion using linguistic and archeological data. This article will study the historical works of Hungarian scientists and their academic research and views on the Cumans.

Keywords: Kuman, Kıpçak, Kumanya, Kun, Macaristan, Nagykunság, Kiskunság, Polovets, Peçenek, Besenyő, Jász, Úz

Giriş

1030'lu yıllar itibariyle günümüz Kazak bozkırlarının tamamında Kıpçak birliği egemendi. Başlangıçta birbirinden farklı olduğu düşünülen Kıpçaklar ve Kumanlar XII. yüzyıl itibariyle bu siyasi birliğin içinde aynı etnisite içinde birleşmeye başladılar. İrtiş Nehri'nden Tuna'ya kadar olan coğrafyada 1241'deki Moğol akınıyla egemenliklerini tamamen kaybedene kadar kuzey komşuları Rus Knezliklerinin, Balkanlar'da Bizans, Bulgarlar ve Ulah/Romenlerin siyasi, etnik ve kültürel yapılarında önemli etkiler bıraktılar (Vásáry, 2015, s. 18-19). 1237 ve 1241 Moğol akınları sonrası dağılan Kuman birliğinden batıya doğru göçler başladı. Köten Han önderliğinde büyük bir Kuman kitlesi de Macar Krallığı'na sığındı. Macar Kralı IV. Béla'nın Moğollara karşı Kumanlardan askeri hizmet almak istemesi karşılığında Hristiyan olarak Macar topraklarına yerleşmelerine izin vermesi Kumanların Macaristan'a entegrasyon sürecini başlattı. Kumanların Macaristan'da yaklaşık yarım yüzyıl süren uyum problemi IV. László (1272-1290) döneminde Papalığın devreye girmesiyle 1279'da ilan edilen Kuman Yasalarıyla çözüme kavuşturuldu. Hristiyanlaşmayı ve toprağa bağlı feodalleşmeyi getiren Yasa, konar-göçer hayatlarına veda ettiklerine anlamına geldi. Macaristan'daki szék/sedes olarak anılan özerk yapıya sahip idari teşkilatlanmalarında XV. yüzyıl itibariyle entegrasyonları tamamlandı. Osmanlı Türklerinin fetihlerinin bir sonucu olarak, Tuna ve Tisza arasındaki Kiskunság olarak adlandırılan Kuman yerleşim bölgelerinin nüfusu azaldı, ancak Tisza'nın ötesinde kalan Nagykunság adlı Kuman yerleşimleri fazla etkilenmedi (Kovács ve Zimonyi, 2016, s. 27-34). Macar toplumunun içinde gerçekleşen asimilasyon sürecinde bir sorun yaşanmasa da Kuman toplumu içinde Hristiyanlaştırmaya tepki canlı kaldı. XVI. Yüzyılda dahi Katoliklik Kuman toplumunda kök salmadı. Avrupa'da yaşanan Reform hareketlerinde Nagykunság ve Kiskunság tamamen Protestanlığa geçti. Karşı-reformasyon'un ardından bile Proteston kalmaya devam ettiler (Pálóczi, 2004, s. 28).

Macar Bilimler Akademisi bünyesinde 1870'de kurulan Türkoloji kürsüsü ve ardından 1984'de kurulan Szeged Üniversitesi Altayistik Bölümü'nde, Kumanların Macaristan'daki varlıkları ve dilsel mirasları XIX. yüzyıl itibariyle Kuman dili ve tarihini Macar araştırmacılar için en ilgi çekici Türk tarihi alanlarından biri yaptı. Györrfy István'ın Kumanların Macaristan'a gelişinin 700. yılı onuruna 1939'da düzenlediği I. Jász kun Kongresi'yle o tarihe kadar yapılan tüm çalışmalar derlenerek, konferansların sürekliliğinin sağlanmasında, Kuman ve Yas tarih çalışmaları için bir disiplin ve gelenek oluşmasında önemli bir etkisi oldu. Györrfy István Kuman tarihi hakkında, Fettich Nándor arkeolojik kazılar hakkında, Brandt József Kumanların özel hukuki ilişkileri hakkında ve Bartucz Lajos antropolojik araştırmaların sonuçları hakkında rapor verdi (Bánkiné, 2005, s. 8).

Kuman tarihi genel olarak Macar araştırmacılar tarafından iki evrede değerlendirildi. 1241 öncesi ve sonrası olarak ayırabileceğimiz bu iki evreden ilki; Kuman/Kıpçakların kökeni ve erken tarihi, Bizans ve Rus kroniklerine göre Doğu Avrupa'da ve Balkanlardaki siyasi varlıkları üzerine yoğunlaştı. 1241 sonrası dediğimiz dönem ise Moğol istilası sonrası Macaristan'a olan göçleri ve Macaristan'daki içtimai yaşamları üzerinedir.

Kuman tarih çalışmalarının en büyük zorluğu Kumanların kendilerine ait yeterli yazılı kaynaklarının bulunmamasıdır. Siyasi tarihlerinde yer edindikleri yerleşik devletlerin

kroniklerindeki anlatıları ve özellikle XX. yüzyılda başlayan arkeolojik çalışmaların neticesindeki buluntulardan tarihleri yeniden inşa edildi. Bu çalışmaların ana merkezlerinden biri Macaristan oldu.

Macaristan'daki Kumanlar üzerine ilk çalışma yapan Horváth Péter adlı bir manastır öğretmenidir. 1823'de "Értekezés a kunoknak és a jászoknak eredetükről, azoknak régi és mostani állapotjokról (Kuman ve Yasların kökenleri, eski ve şimdiki durumları üzerine tez)" (Horváth, 1994) adıyla Latince yayınlanan tez başlığıyla Kumanlar üzerine yapılan ilk çalışmaya imza atmıştır. Ardından gelen Gyárfás István 1870-1885 gibi erken bir tarihte hazırladığı dört ciltlik "A jász-kunok története (Yas ve Kuman Tarihi)" (Gyárfás, 1873-1883) adlı geniş kapsamlı eseri Kuman dili ve tarihi üzerine kendisinin ardından yapılacak olan çalışmalara bir referans ve bir kaynak oldu. Kuman tarihinin Macar tarihi içinde işlendiği eserinin ilk cildinde antik dönemlerden Macarların Asya'dan ayrılışına kadar olan dönemi ele alır. İskitleri, Partları, Hunları ve Avarları 884 yılına kadar kronolojik olarak işler. İkinci cildinde Hazarlar ve Arpad hanedanının tarihinden bahsettikten sonra Kumanların kökenini, erken tarihini ve diğer Türk boylarıyla ilişkileri hakkında bilgi verir. Cildin son bölümünde ise 1239-1301 arası Moğol İstilasıyla birlikte Macar Krallığı topraklarına yerleşmelerini ele alır. Üçüncü ve dördüncü ciltlerinde 1686 yılına kadar Yas ve Kumanların Macaristan'daki yerleşimleri, tarihleri ve hayatlarıyla devam eder. Eser bağımsız ve eleştirel bir yapıya sahip olmamakla birlikte Orta Çağ araştırmacıları için özellikle Kuman tarihi çalışan araştırmacılar için yeterli olmasa bile hala kullanışlı ve temel bir kaynaktır. Macaristan'daki Kuman ve Yas tarihini dönemine göre başarılı şekilde ele aldı. Macaristan'daki Kumanların tarihi için bir temel attı ve günümüzde araştırmacılar eserinden referans noktaları olarak incelenmesinde, kaynak kullanımında ve eleştirel yazımlarında kullanılmaktadırlar. Gyárfás István eserinde geçen tüm göçebe ve konar-göçer halkları birbiriyle akraba kabul etti. Kumanların Hunlarla aynı olduğu görüşü dahil Kumanların kökeni ve dili hakkında görüşleri geçersizdir. Döneminin romantik tarih yazımı etkisinde pek çok tarihsel hatayı eserine taşıdı. Kendi değerlendirmeleri güncelliğini kaybetmiştir ancak eserinde günümüze kadar gelemeyen belgeler dahil zengin bir belge arşivine erişilebilmesi eserini vazgeçilmez kılmaktadır.

Gyárfás István'ın dört ciltlik bu eserinin ardından XX. yüzyıldaki arkeolojik buluntularla Kuman tarihi üzerine yapılan çalışmalar peş peşe yayınlanmaya başladı. Györffy István, doğduğu Karcag şehrinde Kuman yerleşmeleri dahil yıkılan Orta Çağ köylerini ilk kez haritalandırarak, Kecskemét civarında bu yerleşimleri araştırmak adına geniş çaplı bir program başlattı. Çıkarılan yerleşim alanları ve yerleşim etnografisi ardından yapılan çalışmalarda etkisini göstermektedir (Pálóczi, 2009, s. 217-218). Györffy'nin ardından Kuman ve Macar kültürü arasındaki etkileşimler daha fazla ilgi çekmeye başladı. Bellon Tibor'un "Nagykunság" (Bellon, 1979), Tálasi István'ın "Kiskunság" (Tálasi, 1977) adlı çalışmaları Kunság bölgesi hakkında yapılan önemli etnografik çalışmalar olarak öne çıktı. Yapılan etnografya çalışmaları için Szabó László, Örsi Julianna, Bartha Júlia adları vurgulanmalıdır (Bánkiné, 2005, s. 9).

Kunság bölgesinin idari yapısı üzerine Bánkiné Molnár Erzsébet'in "A Jászkun Autonomia" (Bánkiné, 2005, s. 9) adlı eseri önemlidir. Szék teşkilatlarının kurulması ve bölgede ayrıcalıklara sahip Kuman toplumunun siyasi, ekonomik yapısını ve arazi mülkiyetlerini detaylı bir şekilde sunar. Kamu yönetimi alanında Yas ve Kuman çalışmalarında tektir.

Pálóczi Horváth András, Selmeczi László ve Horváth Ferenc Macaristan'daki Kuman, Peçenek ve Yas arkeolojik çalışmalarının öncüleri olarak kazılardan çıkan sonuçları takip ederek bu etnik gruplarının siyasi, sosyal ve ekonomik tarihlerinin inşa edilmesinde önemli katkılar sağladılar.

Aynı zamanda Kuman dili üzerinden Kumanlar ile uğraşan Macar Türkologlar Kuman ve Macar tarihine önemli katkılarda bulundular. Kuun Géza'nın Codex Cumanicus'u açıklamalı ve tam bir metin olarak 1880'deki Latince neşretmesi, Kuman dil sahasında Németh Gyula, Ligeti Lajos, Rásonyi László, Mándoky Kongur István ve günümüzde Baski Imre gibi araştırmacıların bu alanda çalışma yapabilmelerine temel oldu. Bu isimlere ek olarak Macaristan'da yapılan çalışmalardan Kuman tarihiyle ilgilenmek isteyen araştırmacılar için Györffy György, Kristó Gyula, Font Márta ve Makk Ferenc'in çalışmaları temel bir literatür işlevi görmektedir (Kovács, 2012, s. 43).

Erken Macar tarihi ve Macar-Türk ilişkileri üzerine çalışmalar yapan Türkolog Németh Gyula için Kuman dili ve tarihi de en önemli çalışma alanlarından biri oldu. Codex Cumanicus'da bulunan tekerlemeleri aydınlattı. Macaristan'daki Kuman kişi, aile ve yer adlarını inceledi. 1921'de yayınladığı "Török jövevényiszavaink középső rétege (Türkçe Unsurların Orta Tabakası)" (Németh, 1921) adlı makalesiyle Macarcadaki Türkçe kökenli alıntı kelimeleri dönemselsel olarak sınıflandırdı. Németh'e göre ilk olarak Macarcaya geçen Türkçe kelimeler Macar yurt tutuşu öncesi Çuvaş tipli, yurt tutuş sonrası orta tabaka olarak bahsettiği dönemde Kumanca ve Peçenekçe, son tabakası ise Osmanlı Türkçesi'nden geçen kelimelerdi (Róna-Tas, 2015, s. 37-39). Makalesinde verilen bazı tespitleri ardından yapılan çalışmalarla geçerliliğini yitirse de Türkçe alıntı kelimelerle ilgili dönem sınıflandırması günümüzde de kabul görmektedir.

1931'deki "Árpád-kori törökjeink (Arpad Dönemi Türklerimiz)" (Németh, 1931) adlı eserinde ise yurt tutuş sonrası Macaristan'daki Türk dili bakiyelerini Kumanca ve Peçenekçe olarak ayırmaya çalıştı. Kumanca dil çalışmalarındaki en büyük sorunlardan biriyle uğraştı. Kumanlardan önce Macaristan'daki düzensiz Peçenek yerleşimleri ve büyük göç sonrası gelen Kumanların homojen yapıda olmamaları içlerinde Peçenek ve Oğuz ailelerinin de olması günümüz araştırmalarında birbirlerinden ayırt edilmelerini güçleştirmektedir (Rasovskiy, 2019, s. 298-300). Kendisine göre Kuman ve Peçenekler dil bakımından birbirlerine çok yakın ve aynı koldan gelmekteydiler.

Kendisini bir Kuman gören Németh, kendisi gibi Karcag doğumlu öğrencisi Mándoky Kongur István'ı yetiştirdi ve Kuman yer ve kişi adlarını açıklamaya gösterdiği titizlik bir diğer Türkolog Rásonyi László'nun çalışmalarını etkiledi. Kendini Türk özel adlarını araştırmaya adanmış Rásonyi, Kuman tarihi ve Macaristan'daki yer adları üzerine makaleler kaleme aldı. Macaristan'da Kunság arazisinin Orta Çağ yer adlarını değerlendirerek Kumanların Doğulu kökenlerinin ve Türkçe dil ilişkilerinin varlığını güçlendirdi. Mándoky Kongur István, Macaristan'daki Kuman dil mirasını derinlemesine inceledi. "A kun nyelv magyarországi emlékei (Kuman Dilinin Macaristan'daki Hatıraları)" (Mándoky, 1993) adlı doktora teziyle Kuman dili sahasında ses getirdi. Tezinin ilk bölümünde kökeni tartışmalı "Kun Miátyank" adlı Kuman

duası ve tekerlemelerini, şiirlerini, oyun sözlerini inceleyerek Kumanca'ya tekrar uyarlamaya çalıştı. İkinci bölümünde Büyük Kumanya ve Küçük Kumanya'daki Kuman kişi ve yer isimlerini inceledi. Son bölümünde ise Macarcaya geçmiş Kumanca kelimelerin etimolojisiyle ilgilendi. Mándoky'nin tezinde en çok üzerinde durduğu konu tekerlemeler olmuştur. Macaristan'daki Kuman sahasında topladığı Macarca bir anlamı ve bütünlüğü olmayan yedi adet tekerlemeyi Tatarca ve Kazakça ile karşılaştırarak Kuman dilinde yeniden birleştirdi. Erken yaştaki vefatı sebebiyle çalışmalarını tamamlayamadı (Mukusheva, 2008, s. 141-149).

Arkeolojik çalışmalar neticesinde Macaristan'ın geniş ovalarında, Kumanlar ve Yaslar gibi etnik grupların tarihi ve etnografyası araştırmalarında çok sayıda sonuç elde edildi. Selmeczi László bu konudaki öncü arkeologlardan olmuştur. 1992'de yayınladığı "Régészeti-Néprajzi Tanulmányok A Jászokról és a Kunokról (Yaslar ve Kumanlar üzerine Arkeolojik ve Etnografik Çalışmalar)" (Selmeczi, 1992) adlı çalışmasıyla yapılan kazıların verileri ve referans noktalarını sunmaktadır. 2011'de yayınladığı "Kötöny Népe Magyarországon (Macaristan'da Köten'in halkı)" (Selmeczi, 2011) adlı güncel çalışmasında Kumanların Macaristan'a yerleşmelerine kadar olan genel bir tarihsel süreci ve Macaristan'daki tarihlerini özetleyen bir çalışmadır.

Arkeolog Horváth Ferenc 2001'de yayınladığı "A csengelei kunok ura és népe (Çengeleli Kumanların Efendisi ve Halkı)" (Horváth, 2001) ve Hatházi Gábor'un 2004'de yayınladığı "A kunok régészeti emlékei a Kelet-Dunántúlon (Doğu Transtuna'daki Kumanların Arkeolojik Hatıraları)" (Hatházi, 2004) adlı eserleriyle Kuman tarihini arkeolojik verilerden değerlendirdiler. Çengele adındaki Kumanların kışlık konaklama merkezini, daha sonra Kumanlara ait kalıcı bir köyü, XI. yüzyılda inşa edilmiş ve Kumanlar tarafından yeniden kullanılmış bir kilise ve kilisenin etrafındaki mezarlık buluntularını yorumlar.

Pálóczi Horváth András'ın 1989'da tamamladığı İngilizce baskısı da yapılan "Besenyök, kunok, jászok (Peçenekler, Kumanlar, Yaslar)" (Pálóczi, 1989) isimli çalışması günümüzde Kuman tarihi üzerine yapılan en güncel ve geçerli çalışmalardandır. Németh ekolünden gelen Macar sosyal bilimciler genellikle Orta Asya ile ilişkili geniş bir sahada çalışma yapmalarının aksine Pálóczi Macaristanlı Kumanlar üzerine yoğunlaşmıştır. Yine Pálóczi'nin 1994'de neşrettiği "Hagyományok, kapcsolatok és hatások a kunok régészeti kulturájában (Kumanların Arkeolojik Kültüründe Gelenekler, İlişkiler ve Etkiler)" (Pálóczi, 1994) adlı kapsamlı çalışması Kuman arkeolojik buluntularından Kuman gelenekleri, Macarlarla ilişkileri ve Macaristan'a kültürel etkileri üzerine yazılan alanın öncü eserlerindedir. 2014'de Macarca ve İngilizce yayınladığı "Keleti népek a középkori Magyarországon: Besenyök, úzok, kunok és jászok művelődéstörténeti emlékei (Orta Çağ Macaristan'ında Doğulu Halklar: Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar ve Yaslar)" (Pálóczi, 2014) adlı eserinde Kuman ve Yasların dışında X. ve XI. yüzyıllarda Macaristan'a küçük gruplar halinde gelen Oğuzlar ve Peçenekleri de kapsayacak şekilde Macaristan'daki bozkır halklarının tarihlerini arkeolojik verilerin sonucu değerlendirir. Macar toplumuna entegrasyonlarını ve yerleştikleri/yerleştirildikleri bölgelere bıraktıkları kültürel mirası detaylı şekilde ele alır. Alanın bu üç önemli arkeoloğunun bir araya gelerek yayınladıkları "Zúduló sasok- Új honfoglalók- besenyök, kunok, jászok -a középkori Alföldön és a Mezőföldön (Yeni Fatihler – Orta Çağ Macar Ovası'nda Peçenekler, Kumanlar,

Yaslar)” (Havassy, 1996) adlı yayınları Macaristan’daki bozkır arkeolojisi çalışmaları açısından önemlidir.

Diğer önemli isim ise Vászary István’dır. Vászary’nin Türkçe ve İngilizce de basılan “Cumans and Tatars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans 1185-1365 (Kumanlar ve Tatarlar: Osmanlı Öncesi Balkanlar’da Doğulu Askerler)” (Vászary, 2012) adlı eseriyle Kuman tarihinde zorlanılan bir sahaya açıklık getirdi. Macaristan’a yerleşmeleri öncesinde Rus knezlikleriyle olan mücadele döneminde Balkanlar’daki Kuman varlığını ele almıştır. Kumanların XII. yüzyıl itibariyle Balkanlara doğru yayılmalarının coğrafi sebeplerinin dışında kendi boyunduruklarına yeni köle topluluklar kazandırma istekleri ve Rus Knezliklerinin ısrarlı direnişleri yüzünden Eflak ve Bulgaristan’da artan faaliyetleri günümüz Romanya’sının demografik yapısının şekillenmesinde nasıl pay sahibi olduklarını açıklar. Eflak’ta Ulah/Romenlerle ve Bulgarlarla olan siyasi temasları ve bu topluluklar üzerinde kurdukları askeri yapıların zamanla nasıl hanedanlıklara dönüştüğünü detaylandırır. Kumanların Balkanlar’da kurdukları bu yapıların, Bizans’la kurdukları siyasi ilişkileri ve Moğol İstilasını sonrası Moğollarla kurulan yeni düzende varlıklarını nasıl sürdürdüklerini çalışmıştır.

Kuman tarihi araştırmalarında 24-25 Eylül 2009 ve 20-21 Eylül 2012 yıllarında düzenlenen ve “Kunok és jászok 770 éve a Kárpát-medencében A Jászok Kutatása 2009 (Jászok Kutatması 2009-Karpat Havzası’nda Kumanlar ve Yasların 770. yılı)” (Bartha, 2011) ve “Jászok Kutatása 2012 Legújabb Eredmények A Jászok Régészeti, Történeti, Nyelvészeti és Néprajzi Kutatásában (Jászok Kutatması 2012-Arkeolojik, Tarihi, Dilsel ve Etnografik Araştırmalarındaki En Yeni Sonuçlar)” (Mészáros, 2012) başlıklarında baskısı yapılan iki konferans önemlidir. Alanın en iyi tüm Macar uzmanları bir araya gelerek son araştırmaları ve düşüncelerini özetlemişlerdir. Günümüzde Kuman çalışmalarına ilgi devam etmektedir. Alanın uzmanlarının bir araya gelerek Macaristan’daki ünlü tarih dergisi Rubicon’un “Jászok és Kunok (Yaslar ve Kumanlar)” temalı 308. sayısı farklı alt başlıklarda Yaslar ve Kumanlar hakkındaki çalışmalarını yayınlamışlardır. Kuman ve Yas araştırmalarının mikro başlıklarda değerlendirilebildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Sonuç

Bildirimiz kapsamında Macar literatüründe yaptığımız kaynak taraması sonucu Kuman tarihi çalışmalarında dönüm noktası olan ve alanda ses getiren önemli isim ve temel çalışmaları vurguladık. XX. yüzyıl başlarında Kumanların kökeni ve erken tarihi konularındaki çelişkili görüşler ortaya koyuldu. İskitler ve Hunlarla akrabalık bağları, Kumanların Macarca konuşan bir halk olduğu, Semavi kitaplardaki yaratılış hikayeleriyle köken bağlantıları gibi romantik görüşler ortaya koyuldu. Codex Cumanicus neşri sonrası Kun Miatyánk, Kuman tekerlemeleri, Kuman şahıs ve yer adları gibi dilsel kalıntıların derinlemesine incelenmesi Macaristan Kumanlarının dilinin bir Kıpçak lehçesi olarak sınıflandırılması gerektiğine ve kökeni Avrasya bozkırlarında sorgulanması gereken bir Türk halkı olduğuna karar tüm bilim insanları tarafından ortak şekilde karar verildi.

Son dönemde yapılan etnografya ve arkeoloji çalışmalarından çıkarılan sonuçlar ve kroniklerin tekrar değerlendirilmesi Kuman tarihini önemli katkılar sağladı. Bu sonuçlar

doğrultusunda Kumanların erken tarihinin kültür, köken ve göç hareketlerine açıklık getirilirken, Macaristan'daki Kumanların Macar toplumuna entegrasyonları ve Macarlaştırma süreçleri, arkeolojik buluntulardan tespit edilen ekonomik faaliyetleri, etnografya malzemeleri ve yerel tarih çalışmalarıyla Macaristan'daki sosyal gelişimlerinde belirli aşamaların izah edilmesine yeni bir ışık tutmuştur.

Macaristan'a gerçekleşen kitlesel Kuman göçü öncesini çalışan tarih araştırmalarında Macar Ovası'na X. ve XI. yüzyıllarda gelen Peçenek, Oğuz, Yas ve Kuman paralı askerleri ve ailelerinin dağınık yerleşimleri karşılaşılan zorluklardan biridir. Benzer yaşam biçimleri ve komşu yerleşik devletlerin kroniklerinde genellikle bozkır halklarının aynı isimlerle anılması Peçeneklerle, Kumanların ayırt edilmesini zorlaştırmaktadır. Birbirleriyle ve yerli Macarlarla olan geçişken yapıları birkaç kuşak içinde etnik anlamda ortadan silinmelerine yol açtı. Macaristan'a göç sonrası ise Kumanların Macaristan'daki diğer etnik gruplardan farklı tarihsel durumları bulunuyordu. Kazandıkları etnik ayrıcalıklar ve szék teşkilatı denilen bölgesel özerklikleri uzun süre kendi kültürlerini korumalarına kısmen bağımsızlıklarını sürdürmelerini sağladı. Yine de tüm bu durumları ve askeri sorumlulukları Macar toplumuyla bütünleşerek asimile olmalarına engelleyemedi ancak yüzyıllar süren bu süreç ve ortaya çıkan yeni kültürleri günümüze kadar Kuman köken duygusunun korunmasını sağladı. Araştırmalarımız esnasında anladığımız kadarıyla Macaristan'da Kuman tarih araştırmalarına olan ilginin sebeplerinden biri bu köken duygusudur. Györffy István, Németh Gyula ve Mándoky Kongur István gibi Karcag doğumlu isimlerin bu köken duygusuyla kökenlerine duydukları ilgileri yaptıkları çalışmalara motivasyon kaynağı olmuştur.

Kaynakça / References

- Bánkiné M. E. (2005). *A Jászkun Autonómia*. Szeged: a Csongrád Megyei Levéltár.
- Bartha J. (Ed.) (2011). *Kunok és jászok 770 éve a Kárpát-medencében A Jászkunság Kutatása 2009*. Szolnok: Kun Összefogás Konzorcium-Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóság.
- Bellon, T. (1979). *Nagykunság*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Gyárfás, I. (1873-1883). *A Jász-kúnok története I-II-III-IV*. Kecskémet-Szolnok.
- Gyula, N. (1931). Árpád-kori törökjeink, *Népünk és Nyelvünk* III. 169-185.
- Gyula, N. (1921). Török jövevényiszavaink középső rétege. *Magyar Nyelv*. XVII, 22-26.
- Havassy P. (Ed.) (1996). *Zúduló Sasok Új Honfoglalók – Besenyök, Kunok, Jászok – A Középkori Alföldön és Mezőföldön*. Gyula: Erkel Ferenc Múzeum.
- Hatházi, G. (2004). *A Kunok Régészeti Emlékei A Kelet-Dunántúlon*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.
- Horváth, F. (2001). *A csengelei kunok ura és népe*. Budapest: Archaeolingua Alapítvány és Kiadó.
- Horváth, P. (1994). *Értekezés a Kúnoknak és Jászoknak eredetéről, azoknak régi is mostani állapotjokról*. Budapest: A Jászságért Alapítvány.
- Kovács, Sz. (2012). *A kunok története a mongol hódításig*, (Yayımlanmamış Doktora tezi). Szegedi Tudományegyetem Történettudományi Doktori Iskola Medievaliztika Program.
- Kovács, Sz. ve Zimonyi, I. (2016). Besenyők, Úzok és Kunok A Kárpát-medencében, Kovács Sz., Zimonyi I., Hatházi G., Pálóczi H. A., Lyublyanovics K., Marcsik A. (Ed.), *Török Nyelvű Népek A Középkori Magyar Királyságban* içinde (7-34. ss.) Szeged: Altayisztikai Tanzsék.
- Mándoky K., I. (1993). *A kun nyelv magyarországi emlékei*. Karcag.

- Mészáros M. (Ed.). (2012). *Jászkunság Kutatása 2012 Legújabb Eredmények A Jászkunság Régészeti, Történeti, Nyelvészeti és Néprajzi Kutatásában*. Kiskunfélegyháza: Kun Összefogás Konzorcium-Kiskunfélegyháza Város Önkormányzatának Kiskun Múzeuma.
- Mukusheva, R. (2008). Kun Miatyánk (Kıpçakça Otçe Naş) ve Kıpçak Sayışmacaları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, VIII (2), 141-149.
- Pálóczi H. A. (1989). *Besenyök, kunok, jászok*. Budapest: Corvina.
- Pálóczi H. A. (1994). *Hagyományok, kapcsolatok és hatások a kunok régészeti kultúrájában*. Karcag: Karcag Város Önkormányzata.
- Pálóczi H. A. (2014). *Keleti népek a középkori Magyarországon: Besenyők, úzok, kunok és jászok művelődéstörténeti emlékei*. Budapest: Archaeolingua Alapítvány.
- Pálóczi H. A. (2004). Pogányokkal Védelmiztetjük Országunkat: Keleti Népek A Középkori Magyar Királyságban A Kálizoktól A Kunokig. *Studia Caroliensia*, 2, 10-30.
- Pálóczi H. A. (2009). Településtörténeti kutatások a középkori kun szállásterületen, Rosta Sz. (Ed.), *Kun-kép-A magyarországi kunok hagyatéka Tanulmányok Horváth Ferenc 60. születésnapja tiszteletére* içinde (217-232. ss.), Kiskunfélegyháza: a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.
- Rasovskiy, D. A. (2019). Rus'da ve Ugriya'da Peçenekler, Torklar ve Berendiler, (Çev. K. Yıldırım). *Türk dünyası araştırmaları*, 121, (239), 283-344. (Orijinal yayın tarihi 1933).
- Róna-Tas, A. (2015). *Gyula Németh* (Çev. İ. Doğan). Ankara: Türk Dil Kurumu. (Orijinal yayın tarihi 1990).
- Selmeçzi, L. (2011). *Kötöny Népe Magyarországon*. Karcag: Karcag Város Önkormányzata.
- Selmeçzi, L. (1992). *Régészeti-Néprajzi Tanulmányok A Jászokról és a Kunokról*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke.
- Tálası, I. (1977). *Kiskunság*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Vásáry, I. (2015). *Kumanlar ve Tatarlar: Osmanlı öncesi Balkanlar'da doğulu askerler (1185-1365)*. (Çev. A. C. Akkoyunlu), İstanbul: YKY. (Orijinal yayın tarihi 2009).

